

Osmanlı Devleti Döneminde Erzurum Ticaret Odası: Açılış ve İlk Faaliyetler

Murat Küçükkuşurlu

Prof. Dr, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

kucukugurlu@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4128-5116>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi	30.10.2020
Kabul Tarihi	19.12.2020
Yayın Tarihi	31.12.2020
Doi	10.52003/etut.2021.1

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi

ETÜT, Sayı: 1, Aralık, 2020, Erzurum/TÜRKİYE

<https://dergi.erzurum.edu.tr/tarih>

Erzurum Chamber of Commerce in the Ottoman Period: Opening and First Activities

Murat Küçükkuşurlu

Professor, Erzurum Technical University Faculty of Letter, Department of History

kucukugurlu@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4128-5116>

ARTICLE INFORMATION

Article Types	Research Article
Received Date	30.10.2020
Accepted Date	19.12.2020
Date Published	31.12.2020
Doi	10.52003/etut.2021.1

Erzurum Technical University, Faculty of Letter, History Journal

ETUT, Issue: 1, December 2020, Erzurum/TURKEY

<https://dergi.erzurum.edu.tr/tarih>

Osmanlı Devleti Döneminde Erzurum Ticaret Odası: Açılış ve İlk Faaliyetler

Murat Küçükuşurlu

Öz

Osmanlı Devleti'nde, ekonomik ve ticari sistemin modernleşmesi sürecinde, ticaretin geliştirilmesi için gerekli şeyleri araştırıp üst makamlara iletmek, tüccarları kayıt altına almak ve onlar arasında işbirliğini geliştirmek gibi gayelerle ticaret odaları açılmaya başlandı. İlk Ticaret Odası 1882'de İstanbul'da açıldı.

İncelediğimiz Erzurum Ticaret Odası, Osmanlı ülkesinde açılan ilk ticaret odalarından biriydi. Bunun temel nedeni, Erzurum'un Anadolu'nun doğu vilayetlerinin ticareti bakımından merkezi bir konumda olması ve özellikle Trabzon-Tebriz güzergâhında yer almasıydı.

Erzurum Ticaret Odası 1885 yılında açıldı. Erzurum Ticaret Odası'nın açılış tarihi ilk defa bu makalede doğru bir şekilde tespit edilmiştir. Yine bu makalede, Ticaret Odası'nın niteliği, ilk yöneticileri ve ilk faaliyetleri, elde edilen belgeler ışığında anlatılmış ve değerlendirilmiştir.

Diğer taraftan, Ticaret Odası'nın XX. yüzyılın başlarında ve Millî Mücadele Dönemi'nde yeniden açılması hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, ticaret, ekonomi, ticaret odası, başkan.

Erzurum Chamber of Commerce in the Ottoman Period: Opening and First Activities

Abstract

In the Ottoman Empire, during the modernization process of the economic and commercial system, chambers of commerce started to be opened in order to investigate the necessary things for the development of trade and to convey them to the higher authorities, to register the merchants and to develop cooperation between them. The first Chamber of Commerce was opened in 1882 in Istanbul.

Erzurum Chamber of Commerce was one of the first chambers of commerce opened in the Ottoman country. The main reason for this was that Erzurum was in a central position in terms of trade of the eastern provinces of Anatolia and was located on the Trabzon-Tabriz route.

Erzurum Chamber of Commerce was opened in 1885. The opening date of the Erzurum Chamber of Commerce has been correctly determined for the first time in this article. Again in this article, the characteristics, purpose, first managers and first activities of the Chamber of Commerce are explained and evaluated in the light of the documents obtained.

On the other hand, information was given about the reopening of the Chamber of Commerce at the beginning of the 19th century and during the National Struggle Period.

Key Words: Erzurum, trade, economy, chamber of commerce, president.

Giriş

Ticaret ve sanayi odaları, kanun yoluyla kurulmuş hükmi şahsiyete sahip kamu müesseseleridir. Bu müesseseler, buldukları bölgenin ticari, sınai ve mali mesleklerin menfaatlerini temin etmek, ticari ve sınai hususlarda onlara yardımcı olmak, tacirlerin ve sanayi erbabının işlerini tanzim ve idare etmek amacıyla kurulmuşlardır.

Türkiye’de bu gibi hizmetler çeşitli devirlerde farklı teşkilatlar tarafından yapılmıştır. XIX. yüzyıla, yani Tanzimat dönemine kadar mesleki teşekküller olarak loncalar ve gedikler vardı. Bu esnaf teşkilatlarının temel kaynağı İslam ve doğu medeniyeti olmakla birlikte, Bizans ve batı medeniyetinden de istifade edilmişti. Esnaf teşkilatları, temelini İslam’dan alan ve “fütüvvet” denilen usul ve şartlara bağlıydı ve tarikat şeklinde organize olmuşlardı.

Osmanlı Devleti’nin iktisadi yapısı XVIII. yüzyıldan itibaren iyiden iyiye bozulmaya başlayınca, tedbir olarak önce 1838’de “Ziraat ve Sanayi Meclisi” açıldı. Bir yıl sonra, yani Tanzimat Fermanı’nın ilanı sonrasında Ticaret ve Ziraat Nezareti (Bakanlığı) kuruldu. İstanbul ve taşrada ticaret odalarını açılmasına dair en önemli adım ise 11 Rebiyülevvel 1293 (6 Nisan 1876) tarihli “Ziraat ve Ticaret Cemiyetlerinin Teşkiline Dair Emirname” idi. Buna göre vilayet merkezlerinde 12’şer neferden ibaret azası olmak üzere birer ziraat ve ticaret cemiyeti (odası) kurulacaktı. Bu cemiyetler haftada bir toplanacaktı. Ticaret Cemiyeti, tüccarın terakkisi için yapılması gereken şeyleri araştırıp görüşecek ve görüşlerini Ticaret Nezareti’ne aktaracaktı.¹

Bu emirnamenin yayımlandığı yıl, İstanbul’da, Avrupa’dakilere benzer ticaret odalarının açılması için,² 1876 yılında Padişah tarafından gerekli emirler

¹ *Düstur*, Birinci Tertip, Üçüncü Cilt, s.570-571; Ticaret ve Ziraat Nezareti’nin kuruluşuyla bahsedilen emirname arasında yaşanan gelişmeler için bkz: Hakkı Nezihi, *50 Yıllık Oda Hayatı*, 1882-1923, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatı, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1932, s.14; Ufuk Gülsoy-Bayram Nazır, *Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu-Dersaadet Ticaret Odası*, 1882-1923, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009, s.38.

² Avrupa’da ilk ticaret odası Fransa’nın Marsilya şehrinde 1650’de açılmıştı. Gülsoy- Nazır, *Dersaadet Ticaret Odası*, s.15.

verilmişti. Bu emre istinaden Ticaret Nezareti (Bakanlığı) tarafından hazırlanan nizamname 18 Ocak 1880'de Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) tarafından kabul edildi. Bir gün sonra da Padişah II. Abdülhamit tarafından onaylandı. Resmi işlemlerin böylece başlatılmasından sonra, uzun bir hazırlık dönemi yaşandı. Ardından, Osmanlı Devleti'ndeki ilk ticaret odası, İstanbul'da 1882 yılında açıldı.³

Meşrutiyet'in ilanından sonra, 31 Mayıs 1326 (13 Haziran 1910)'da çıkarılan bir nizamname "Ticaret ve Sanayi Odaları" oluşturuldu. Buna göre, bir yerde ticaret ve sanayi odası, ihtiyaç halinde vilayet idare meclisi kararı ve Ticaret Nezareti'nin kabulü halinde açılacaktı. Vilayetlerde 12 kişilik bir idare heyeti oluşturulacaktı. Bu heyete ancak birinci ve ikinci sınıf tüccarlarla sanayi erbabı girebilecekti.⁴

Cumhuriyet'in ilanından sonra 22 Nisan 1341 (1925) tarihinde Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu çıkarılacak ve böylece 1910 tarihli nizamname iptal edilecektir. Ardından 1943 ve 1950 yıllarında yeni kanunlarla odaların durumu yeniden düzenlenecektir.

1. Erzurum Ticaret Odası'nın Açılışı

Erzurum Ticaret Odası'nın tarihine ilişkin olarak şimdiye kadar yazılmış makalelere göre, Ticaret Odası'nın kuruluş tarihi 1919 veya 1922'dir. Hatta, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası'nın mevcut resmi ambleminde, kuruluş tarihi olarak 1919 yılı verilmektedir. Bununla birlikte, verilen bu tarihlerin kesinlikle yanlış olduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü elde ettiğimiz belgeler, Ticaret Odası'nın çok daha önce kurulmuş olduğunu kanıtlamaktadır.

Giriş bölümünde anlatıldığı üzere, 1882'de İstanbul Ticaret Odası'nın açılmasından sonra, vilayetlerde de ticaret odalarının açılması için teşebbüse geçildi. Ticaret Nezareti, vilayetlerde de İstanbul'dakine benzer ticaret odalarının açılmasını istiyor ve bu konuda ilgililere gerekli talimatları gönderiyordu. Bakanlık ve İstanbul Ticaret Odası arasındaki yazışmalar sonucunda, ticaret odasının ilk önce nerelerde açılması gerektiği konusunda bazı tespitler yapıldı. Buna göre; birinci derecede Selanik, İzmir, Beyrut, Halep ve Bağdat'ta; ikinci derecede ise Trabzon, Adana, Ankara, Edirne, Bursa, Konya, Yanya ve Erzurum vilayetlerinde ticaret odaları açılması gerekiyordu.⁵ Böylece, Osmanlı ülkesindeki önemli

³ Yakup Kadri Yazman, "Ticaret ve Sanayi Odaları", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, IX, İstanbul, 1953, s.200.

⁴ *Düster*, İkinci Tertip, İkinci Cilt, s.322.

⁵ Hakkı Nezihi, *50 Yıllık Oda Hayatı*, s.85-86.

merkezlerinde, ticari faaliyetleri organize etmek ve geliştirmek üzere, birer ticaret odası açılması planlandı.

Bu dönemde Erzurum'un ticaret odası açılacak öncelikli yerlerden biri olarak görülmesinin temel nedeni, Trabzon-Erzurum-Tebriz Transit yoluyla. Bu yol üzerinde yapılan ticaret sadece bölge için değil, İstanbul ticareti için de önem arz ediyordu. Belirtilen tarihlerde İran transit ticaretinin Kafkasya üzerinden Karadeniz'deki Rus limanlarına kaymaya başlaması, hem bölgenin hem de İstanbul'un ticareti için büyük bir risk oluşturmaya başlamıştı.

İngiltere'nin Erzurum konsolosu tarafından hazırlanan yıllık ticaret raporuna göre; 1885'te Erzurum'da bir Ticaret Odası açıldı.⁶

Erzurum Ticaret Odası'nın belirtilen tarihte açıldığına dair başka bir belge ise Rumi 1303 (1887) tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi'dir. Erzurum Valiliği tarafından çıkarılan bu resmi yıllığa göre, belirtilen dönemde Erzurum Ticaret Odası'nın yöneticileri aşağıdaki gibidir:

TİCARET ODASI'NIN İLK YÖNETİCİLERİ (1887)⁷	
Reis	Hüseyin Hüsnü Efendi
İkinci Reis	Begos Efendi
Müşavirler	Yusuf Efendi, Mustafa Efendi,
Başkâtip	Servet Efendi
Üyeler	Hacı Ağa Efendi, Halid Efendi, Ağa Efendi, Yanko Efendi, Tatos Ağa, Serkis Efendi, Begos Efendi

Yukarıda belirtildiği üzere, Erzurum Ticaret Odası'nın ilk başkanı Hüseyin Hüsnü Efendi'di. Oda yönetiminde 12 kişi vardı. Oda'nın başkanı Müslüman iken, başkan yardımcısı Ermeni bir tüccardı. Ayrıca beş Müslüman, üç Ermeni Gregoryen, bir Ermeni Katolik ve bir Rum tüccar Oda yönetimine alınmıştı.⁸

⁶ *Report for the Year 1886 on the Trade of the Vilayet of Erzeroum*, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance Serisi, London, 1887, s.4; Murat Küçüküçürlü, *Erzurum Çarşı Pazar, Eski Erzurum Çarşıları ve Üretim Mekanları*, Konya 2018, s. 169-170.

⁷ *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1303 (1887), s.234; O dönemde açılan bu tür meclislerde gayrimüslim üyelerin yer almasına özellikle dikkat edilirdi.

⁸ "Formation of a Chamber of Commerce at Erzeroum", *The Chamber of Commerce Journal*, Vol. V, No: 51, 5 May 1886, s.121; Murat Küçüküçürlü, *Geçmişten Günümüze Erzurum Hanları*, Erzurum 2020, s. 25.

Hazırlanan talimatnameye göre Oda yönetimi haftada en az bir defa toplanacaktı. Odası'nın açılış amacı, ticaretin gelişimini sağlamak, tüccarları modern bir teşkilata tabi kılmak ve kayıt altına almaktı.⁹

Erzurum Ticaret Odası'nın açılmasından sonra, tüccarların bu yeni teşkilata kaydolmaya başladığı görülmektedir. Fakat bu kuruluş döneminde, tüccarların odaya kaydolma konusunda gevşek davrandığı görülmektedir. Yine İngiliz konsolosunun ticaret raporuna göre; yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen odaya sadece 73 tüccar kaydolmuştur. Halbuki Erzurum'da 400'e yakın tüccar bulunmaktadır.

Rapora göre; odaya kaydolanların sadece beşi birinci sınıfa dahildi. Bir o kadarı da ikinci ve üçüncü sınıf tüccardı. Geri kalanların hepsi dördüncü sınıfa mensuptu. Yani sermayeleri düşük tüccarlardı. Erzurum'da halk bu gibi teşkilatların önemini henüz kavrayamamıştı. Ticaret Odası'na yeni bir şahsi vergi türü olarak bakılıyordu.

İngiliz konsolos raporuna göre aynı tarihte bir de Ziraat Odası kurulmuştu. Fakat bu odanın herhangi bir faaliyeti veya başarısı söz konusu değildi.¹⁰

2. Odanın Açıldığı Dönemde Genel Ekonomik Durum

Erzurum Ticaret Odası'nın açıldığı 1880'li yıllarda Osmanlı Devleti, siyasi ve ekonomik olarak belki de en zor dönemlerinden birini yaşıyordu. 1853-1856 yıllarında Rusya ile yapılan Kırım Savaşı, devleti büyük bir mali bunalıma sokmuş, alınan tedbirler yeterli olmayınca, iç ve dış piyasadan faizli borç alma yoluna gidilmişti. İlk dış borç, bu savaş sırasında 1854 yılında Fransa ve İngiltere'den alındı.¹¹ Borçlanma yöntemi, bu tarihten itibaren devletin vazgeçemediği bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletin mali durumu bu şekilde bozulurken, ardından yaşanan 93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı), durumu iyice zora soktu. Bir taraftan gittikçe artan borçlar, diğer taraftan bu savaşın getirdiği mali yük ve savaş tazminatı ödeme zorunluluğu, yeni bir olumsuz adımı beraberinde getirdi. 1881 yılında, Avrupalı alacaklıların temsilcilerinden oluşan uluslararası bir konsorsiyum (Duyun-ı Umumiye) kurularak, dış borçların ödenmesi konusunda yeni bir adım atıldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin en önemli gelirleri, bu idarenin denetimi altına girdi

⁹ "Formation of a Chamber of Commerce at Erzeroum", s.121.

¹⁰ *Report for the Year 1886 on the Trade of the Vilayet of Erzeroum*, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance Serisi, London, 1887, s.4.

¹¹ Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, "Duyun-ı Umumiye", *DİA*, c. 10, İstanbul 1994, s. 58-62.

ve dış borçların ödenmesi için tahsis edildi. Diğer taraftan aynı dönemde Osmanlı ülkesi, kapitalist ve sanayileşmiş Avrupa devletlerinin pazarı haline gelmişti. Bu durum Osmanlı ülkesindeki yerli üretimi ve ticareti derinden etkiledi.

3. Erzurum'un Ticari Durumu

Ticaret Odası'nın açıldığı yıl olan 1885'te Erzurum'da fiyatlar ve ücretler oldukça düşüktü. Para kazanmak zorlaşmıştı. 1885'in ithalatı, bir önceki yıla göre %10 azalmıştı. Ticaret durumu pek gelişmiyordu. Sermaye yokluğundan dolayı cesur ticarî teşebbüslere girişilemiyordu. Bu gibi işler için kredi bulmak da oldukça zordu. Fakat ticaretin önündeki en büyük engel ulaşım ve nakliyat konusundaki sıkıntılardı. Erzurumlu tüccarlar, Ticaret Odası gibi kuruluşların önemini henüz kavrayamamıştı. Nitekim aynı yıl açılmış olan Ziraat Odası da pek bir ilerleme kaydedememişti. Bir İngiliz Sigorta Şirketi burada bur şube açmaya teşebbüs etmişti. Fakat bu şirkete de ciddi bir teveccüh gösterilmemişti.

Erzurum'un ticareti oldukça durgundu ve gelişme ve ilerleme konusunda bazı göstergeler vardı; fakat bu yeterli değildi. Ticari faaliyetlerde 20 yıl öncesine göre %50'lik büyük bir azalma söz konusuydu.¹²

XIX. yüzyıl sonlarında halkın günlük yaşamında da büyük sıkıntılar vardı. Gerek İngiliz konsolos raporlarından gerekse iyi bir gözlemci olan Lynch'ten aldığımız bilgilere göre; 1890'larda Erzurum adeta kıtlığın eşiğine gelmişti. Hatta Lynch'in Erzurum'da bulunduğu günlerde birkaç kişi açlık nedeniyle ölmüştü. Lynch'e söylendiğine göre; şehirde hububat kıtlığı bulunmamakla birlikte, mevcut olanlar tüccarların elindeydi ve bazı tüccarlar ancak "*vurguncu fiyatı*" ile hububat satmaya yanaşıyorlardı. 1892'de kısa bir hasat dönemi yaşanmış ve sonraki yıllarda yetersiz ekimler nedeniyle sıkıntı baş göstermişti. Bazı güçlü tüccarların etkisiyle hububat fiyatları normalin üç katına çıkmış, insanlar bu maddeleri alamaz duruma gelmişti. Bu nedenle tohumluklar yiyecek olarak kullanılmaya başlandı. Öyle ki 1892-93 kışında şehirdeki 40.000 kişiden 10.000'i yardıma muhtaç hale gelmişti. Pirinç o zamanın Erzurum'u için bir lükstü. Patates çok az üretiliyordu. Sokaklardaki pek çok insan açlıktan ölmek üzereydi.¹³

¹² *Report for the Year 1886 on the Trade of the Vilayet of Erzeroum*, s.2-4.

¹³ *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the Year 1893 on the Trade of the Consular District of Erzeroum*, London, 1894, s. 2; Lynch, *Travels and Studies*, II, p. 218; Özellikle 1892'de yaşanan kıtlık sonucunda şehirdeki ekme fiyatları aşırı derecede artmış, bunun üzerine Ziraat Bankası tarafından belediye sandığına bir miktar borç verilmesi gündeme gelmiştir. *BOA, DH.MKT*, 2008-43.

1898’de Erzurum’da bulunan Lynch, o günün yaşam standartlarını ortaya koymak bakımından bazı rakamlar vermiştir. Buna göre; Erzurum’da buğdayın kilesi 50 kuruşa, okkası ise 2,5 kuruşa satılmaktaydı. Ekmeğin bir okkası ise iki kuruştı. Sağlıklı bir insanın günlük ekmeği tüketimi ise bir okkanın $\frac{3}{4}$ ’ü kadardı ve günlük ihtiyaç bununla sınırlı değildi. Buna mukabil bir marangoz veya hünerli bir işçinin günlük ücreti, en iyi ihtimalle 8 kuruş olabiliyordu. Yüzlerce insan, günlük 1,5 kuruşa çalışmak için iş arıyordu. Bu durumda Lynch şu soruyu sormaktaydı:

*“Bu ücretler karşısında bir insan, ailesinin gıda ihtiyacını nasıl karşılayabilir? Ocağında yakmak için tezeği nasıl elde edebilir? Meskeninin kirasını nasıl ödeyebilir?”*¹⁴

4. Erzurum Ticaret Odası’nın İkinci Kez Açılışı

Erzurum salnamelerinden sadece birinde, yani yukarıda bahsettiğimiz salnamede Ticaret Odası’ndan bahsedilmekte ve başkanla birlikte meclis üyelerinin ismi verilmektedir. Bir sonraki salname 1308 (1892) tarihli olup, bu salnamede Erzurum Ticaret Odası’na ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. 1900 yılına kadar çıkan salnamelerde de benzer bir durum söz konusudur. Bu noktadan hareketle, 1885 yılında açılmış olan Erzurum Ticaret Odası’nın birkaç yıl faaliyet gösterdikten sonra kapandığını söylemek pek yanlış olmaz.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Erzurum Ticaret Odası’nın ikinci kez açılışı 1904 yılında gerçekleşmiştir. Erzurum Valisi Mustafa Nazım Paşa’nın hazırlamış olduğu bir rapora göre Erzurum Ticaret Odası 14 Nisan 1904’te işe başlamıştır. Ticaret Odası’nın yöneticileri reis, ikinci reis, beş Müslüman ve beş gayrimüslim üye ile bir kâtipten oluşmaktaydı. Yönetim kurulu haftada bir toplantı yapıyordu. 1905 yılı başlarına kadar Erzurum tüccarlarının üçte ikisi Ticaret Odası’na kaydedildi. Vilayet merkezi olan Erzurum’dan sonra, Erzincan ve Bayburt sancaklarında da birer ticaret odası açılmıştı.¹⁵

1907 itibarıyla Erzurum’da “*Ticaret ve Ziraat Odası*” bulunmaktaydı ve odanın başkanı Nemlizade Sabri Bey’di.¹⁶ Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde

¹⁴ Lynch, *Travels and Studies*, II, p. 218.

¹⁵ BOA, Y.PRK. UM, 74-106, 2 Muharrem 1323 (9 Mart 1905).

¹⁶ BOA, DH. MKT, 1176-66: “Trabzon eski milletvekili Nemlizade Sabri, Nemlizade Şirketi’nin Erzurum kolundan sorumlu idi. Erzurum’daki konağında yaşadı. Erzurum’da birçok yetim çocuğa baktı. Milli Mücadele yıllarında Kop Dağı’ndaki geçişi keserek yoldan geçenleri haraca bağlayan Lolanlı Memo Çetesi’ni, Erzurum Valisinin isteği üzerine dağdan indirerek affettirdi ve devlet hizmetine aldırdı. Milli Mücadele döneminde kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti Merkez

Ticaret Odası yerine Ticaret ve Ziraat Odası faaliyet halindeydi. Muhtemelen, başlangıçta ayrı ayrı kurulan ticaret ve ziraat odaları, bu dönemde birleştirilmişlerdi.

II. Meşrutiyet döneminde, 1910'da çıkarılan nizamnameyle “Ticaret ve Ziraat Odası” yerine “*Ticaret Odası*” ismi kullanılmaya başlandı. Bu dönemde bir reis, üç aza ve bir kâtipten oluşan kadro ile faaliyette bulunan Erzurum Ticaret Odası'nın reisi Erzurum eşrafından Tevfik Alyanak'tır.

5. Kuruluş Yıllarında Ticaret Odası'nın Meşgul Olduğu Konular

Erzurum Ticaret Odası'nın yeniden açıldığı 1904 yılı itibarıyla, ilgilendiği ilk mesele, Osmanlı Bankası'nın Erzurum'da bir şube açmasıydı. Erzurum tüccarları Avrupa ticarethaneleriyle daimi bir münasebette buldukları için, ihracat ve ithalat bedellerinin alınıp verilmesi ve diğer ticari hususlarla sarrafiye muamelelerinin kolaylıkla yürütülebilmesi için böyle bir şubenin açılması elzem görülüyordu. Erzurum Ticaret Odası yöneticileri, bu hususta dönemin valisi Mustafa Nazım Paşa'ya müracaat etmişlerdi. Vali ise İstanbul'daki yetkilileri araya sokarak, banka yöneticilerini bu yolda iknaya çalışmıştı.¹⁷ Valiye göre bu şubenin açılması Erzurumlu tüccarları şehirde bulunan az sayıdaki “*sarrafi-ı esnaf-ı bi insaf*”¹⁸ elinden kurtaracaktı.¹⁹

1905 yılında Erzurum'da Osmanlı Bankası'nın açılmasına teşebbüs edilmesi, tüccarların umutlarını artırmıştı.²⁰ Bankanın açılışı için Osmanlı Bankası Trabzon şubesi müdürü Misyo İsfanciyani 22 Mayıs 1906'da Trabzon'dan Erzurum'a hareket etti.²¹ Böylece 1906 yılı başlarında Erzurum'da bir Osmanlı

Kurulu'nda yer aldı. Birinci TBMM'ye Trabzon milletvekili olarak katıldı.” (<http://mehmetakifbal.net/2013/03/02/nemlizadeler/>)

¹⁷ Banka yöneticileri Erzurum'da bir şube açmaya pek yanaşmıyorlardı. 1891'de faaliyete geçen Osmanlı Bankası'nın Trabzon şubesi, görevlendirdiği bir ajan vasıtasıyla Erzurum ve çevresinde faaliyette bulunmaktaydılar ve böyle devam etme taraftarıydılar. Bkz: *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey, Report for the Year 1894 on the Trade of the Vilayet of Trebizond*, London 1895, p. 7.

¹⁸ İnsafsız sarraf esnafı.

¹⁹ BOA, Y. PRK. UM, 74-106, 2 Muharrem 1323 (9 Mart 1905).

²⁰ *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the Year 1905 on the Trade of the Consular District of Erzeroum*, London, 1906, s. 4; Trabzon İngiliz Konsolosluğunun raporlarından anlaşıldığı kadarıyla 1891'de faaliyete geçen Osmanlı Bankası'nın Trabzon şubesi, görevlendirdiği bir ajan/muhabir vasıtasıyla Erzurum ve çevresinde faaliyette bulunmuştur. Bkz: *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey, Report for the Year 1894 on the Trade of the Vilayet of Trebizond*, London 1895, p. 7

²¹ *Trabzon Vilayet Gazetesi*, 11 Mayıs 1322.

Bankası şubesi açıldı.²²

Kuruluş yıllarında Erzurum Ticaret Odası'nı meşgul eden konuların başında, İran transitinin Türkiye dışındaki yollara kayması ve buna bağlı olarak Erzurum ticaretinde meydana gelen durgunluk gelmekteydi. Bunun dışında kıtlık, hayat pahalılığı gibi konular, Ticaret Odası'nın başlıca gündem maddeleriydi.

Mehmed Emin Bey'in belirttiği bu hususlar, Erzurum Ticaret Odası'nın da gündemindeydi. Erzurum ticaretinin geldiği bu durum, oda riyaseti tarafından valiye aktarılmıştı. Buna göre, vaktiyle Erzurum'dan bol miktarda arpa, buğday ve zeyrek/zegerek (keten tohumu) ihraç olunuyordu. Fakat yolların düzensizliği, kiralara birer bir oranında artması ve diğer yerlerin ithalatıyla rekabet edememesi yüzünden, Erzurum'un ihracatı son derece azalmıştı. Diğer taraftan, Kötek sınır kapısından girip Erzurum üzerinden Trabzon'a giden demir, gazyağı, bakır ve şeker gibi ürünlerin miktarı da azalmıştı.²³

Ayrıca ithalat ve ihracat ürünleri arasında büyük bir dengesizlik vardı. Erzurum'dan ihraç edilen şeylerin neredeyse tamamı hayvan ürünleriydi. Hâlbuki sarıktan fese, kundaktan ketene kadar hemen hemen bütün mallar Avrupa'dan ithal edilmekteydi. Böylece Erzurumlular, gecesini gündüzüne katarak kazandıkları paranın tamamının Avrupa'ya göndermek zorunda kalıyordu. İthalata dayanan bu düzen neticesinde pek çok tüccar iflas etme noktasına gelmişti.²⁴

Ticaret Odası, I. Dünya Savaşı'ndan önce, temizleyici bir sanat sayılan tabaklar esnafı şeyhinin reisliği altında 32 esnafın şeyhlerini de içine alan ve Ahilik teşkilatının bir benzeri olan esnaf teşekküllerini idare etmiş, aynen bu teşkilatta olduğu gibi, esnaf teşkilatlarının sanatlarında dürüst hareket etmelerini, sahte iş yapmalarını, usta, kalfa ve çırak yetiştirmelerini, peştamal kuşanarak ustalık icazeti vermelerini sağlamaya çalışmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Odanın yeniden kuruluş yıllarında, savaşların tesiriyle sönmeye yüz tutan birçok sanatın yeniden canlandırılması için tedbirler alınmış ve bu suretle 22 esnaf cemiyeti kurulmuştur.²⁵

²² *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the Year 1906 on the Trade of the Consular District of Erzeroum*, London, 1906, s. 4.

²³ Yunus Özger, "Erzurum Valisi Mehmed Emin (Yurdakul) Bey'in Erzurum Vilayetinin İhtiyaçları ve Gelişmesine Ait Layihası", *Atatürk Dergisi*, V/2, Temmuz 2006, s.126.

²⁴ Ali Servet Öncü, "Erzurum Valisi Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in Erzurum-Trabzon Yollarıyla İlgili Bir Raporu (1912)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, IV/4, 2008, s.65.

²⁵ "Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası", (yayımları yok), 1943, s.33.

6. Erzurum Ticaret Odası'nın Milli Mücadele Döneminde Yeniden Açılması

I. Dünya Savaşı Erzurum'da kitlesel bir yıkımı beraberinde getirdi. Şubat 1916'da Rusların eline düşen şehir, iki yıldan fazla Türk yönetiminden mahrum kaldı. Ekim 1917'de patlak veren Bolşevik Devrimi üzerine Ruslar, Osmanlılarla önce mütareke yaptılar; ardından 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşmasını imzalayarak, Doğu Anadolu'yu boşalttılar.²⁶ Ruslar çekildikten sonra, şehirde kalan Ermeni çetelerinin Müslümanlara karşı yaptıkları katliamlar, imha derecesine ulaştı. Nihayet Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk askeri 12 Mart 1918'de Erzurum'a gelerek, şehri Ermenilerden kurtardı.

Kurtuluştan sonraki dönemde Erzurum Ticaret Odası yeniden açılmıştır. Ticaret Odası'nın yeniden açılışına dair ulaştığımız en güvenilir kaynak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erzurum'un ticari ve iktisadi durumu ile Erzurum Ticaret Odası hakkında önemli yazılar kaleme alan Süreyya Raif'tir. Süreyya Raif, 1925 yılında kaleme aldığı bir makalede, Erzurum Ticaret Odası'nın kurtuluştan sonra 1336 (1920) yılında yeniden açıldığını belirtmektedir.²⁷

Bu yeni dönemin ilk Ticaret Odası Başkanı Tefik Alyanak'tı. Odanın bütçesi 600 lira iken kayıtlı üye sayısı 75'ti.²⁸ Tefik Alyanak'ın 1921'de vefat etmesinin ardından yeni başkan Sadrettin Gözübüyük oldu. Gözübüyük, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da başkanlık koltuğundaydı. Belirtilen dönemde Erzurum Ticaret Odası'nın 12 azası vardı. Eski esnaf teşkilatının reisi olan Debbağlar Şeyhi Arif Efendi de odanın yönetimindeydi.²⁹

Sonuç

1885'te açılan Erzurum Ticaret Odası, Osmanlı ülkesindeki ilk ticaret odalarından biriydi. Bunun temel nedeni, Erzurum'un Anadolu'nun doğu vilayetlerinin ticareti bakımından merkezi bir konumda olması ve özellikle Trabzon-Tebriz güzergâhında yer almasıydı.

²⁶ Bu konuda Türkiye ile Rusya arasında yaşanan süreç için bkz: W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırsındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, 1966; Selami Kılıç, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, İstanbul, 1998; Enis Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları, Ankara, 2002.

²⁷ Süreyya Raif, "Eski ve Yeni Teşkilat: Erzurum'da Eski Esnaf Teşkilatı, Yeni Teşkilat, Ticaret Odası ile Arasındaki Münasebat", *Meslek*, Sayı: 38, 1 Eylül 1925, s.18

²⁸ *Erzurum İl Yıllığı*, 1967, s.367.

²⁹ Süreyya Raif, "Erzurum'da Eski Esnaf Teşkilatı", s.18

Erzurum Ticaret Odası, incelediğimiz süreçte önemli teşebbüslerde bulunamadı. Bunun temel nedeni, belirtilen dönemde Erzurum'un iktisadi ve ticari açıdan zor bir süreçten geçmesiydi. Bu dönemde Erzurum'un içinde bulunduğu ekonomik ve ticari sorunlar oldukça kapsamlı ve karmaşıktı. Ticaret Odası'nın bu sorunların çözümü noktasında ciddi bir katkıda bulunması beklenemezdi. İkinci neden ise Ticaret Odası'nın yetkilerinin son derece sınırlı olmasıydı. Ticaret Odası, Erzurum tüccarını kayıt altına alma, bir araya getirme ve aralarında işbirliği sağlama konusunda da beklenen başarıyı elde edemedi.

Diğer taraftan Ticaret Odası'nın birkaç yıl sonra faaliyetlerine son verdi ve 1904 yılında tekrar açıldı. 10 yıl sonra başlayan I. Dünya Savaşı'nda Erzurum, önce Rus işgaline, ardından büyük bir Ermeni mezalimine maruz kaldı. Savaş nedeniyle faaliyetlerine son vermiş olan Erzurum Ticaret Odası, 1920'de tekrar açıldı.

KAYNAKÇA

BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi)

BOA, Dâhiliye Mektubî Kalemi Evrakı (DH. MKT), 1176-66; 2008-43.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı (Y.PRK.UM), 74-106.

Allen, W.E.D. ve Paul Muratoff, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, 1966.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the Year 1905 on the Trade of the Consular District of Erzeroum, London, 1906.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the Year 1906 on the Trade of the Consular District of Erzeroum, London, 1906.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Turkey, Report for the Year 1894 on the Trade of the Vilayet of Trebizond, London 1895.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the Year 1893 on the Trade of the Consular District of Erzeroum, London, 1894.

Düstur, Birinci Tertip, c.3.

Erzurum İl Yıllığı, 1967.

Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası, (yayımları yok), 1943.

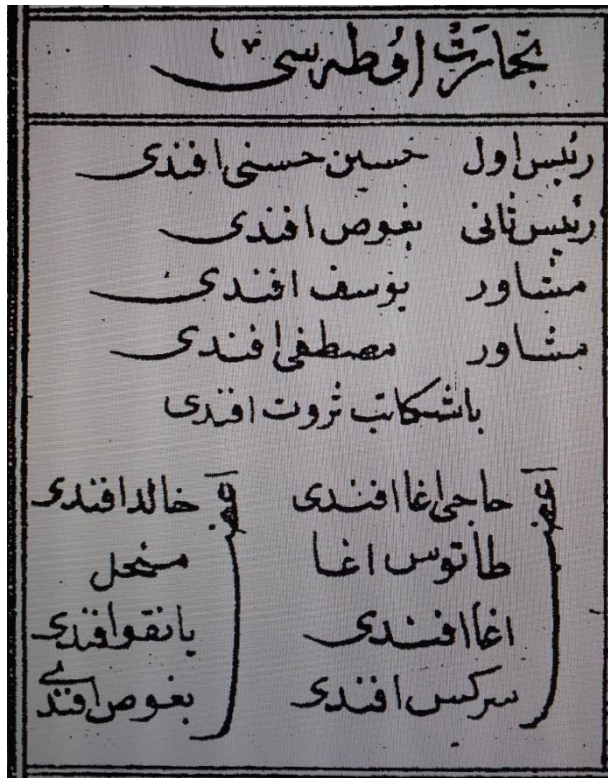
“Formation of a Chamber of Commerce at Erzeroum”, *The Chamber of Commerce Journal*, Vol. V, No: 51, 5 May 1886.

Gülsoy, Ufuk -Bayram Nazır, *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu-Dersaadet Ticaret Odası, 1882-1923*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009.

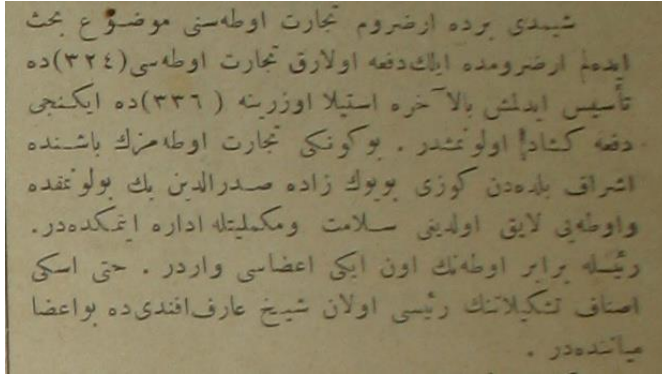
- Hakkı Nezihi, *50 Yıllık Oda Hayatı, 1882-1923*, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatı, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1932.
- <http://mehmetakifbal.net/2013/03/02/nemlizadeler/> (Erişim Tarihi: 8 Ekim 2020).
- Kılıç, Selami, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, İstanbul, 1998.
- Küçük, Cevdet -Tevfik Ertüzün, “Duyun-ı Umumiye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul 1994, ss. 58-62.
- Küçükkuşurlu, Murat, *Erzurum Çarşı Pazar, Eski Erzurum Çarşıları ve Üretim Mekânları*, Konya 2018.
- Küçükkuşurlu, Murat, *Geçmişten Günümüze Erzurum Hanları*, Erzurum 2020.
- Lynch, H.F.B., *Armenia, Travels and Studies*, II, London, 1901.
- Öncü, Ali Servet, “Erzurum Valisi Mehmet Emin (Yurdakul) Bey’in Erzurum-Trabzon Yollarıyla İlgili Bir Raporu (1912)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, IV/4, 2008, s. 61-71.
- Özger, Yunus, “Erzurum Valisi Mehmed Emin (Yurdakul) Bey’in Erzurum Vilayetinin İhtiyaçları ve Gelişmesine Ait Layihası”, *Atatürk Dergisi*, V/2, Temmuz 2006, s. 115-150.
- Report for the Year 1886 on the Trade of the Vilayet of Erzeroum, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance*, London, 1887.
- Salname-i Vilayet-i Erzurum*, Sene: 1303 (1887).
- Süreyya Raif, “Eski ve Yeni Teşkilat: Erzurum’da Eski Esnaf Teşkilatı, Yeni Teşkilat, Ticaret Odası ile Arasındaki Münasebat”, *Meslek*, Sayı: 38, 1 Eylül 1925.
- Şahin, Enis, *Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- Trabzon Vilayet Gazetesi*, 11 Mayıs 1322.
- Yazman, Yakup Kadri, “Ticaret ve Sanayi Odaları”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, IX, İstanbul 1953.

EKLER

Chamber of Commerce was opened last year, but, hitherto, no more than seventy-three merchants have been registered, though there are some three or four hundred in the city. Of these, five only were entered as of the first class, and a not much larger number of the second and third classes, while the great majority is of the fourth. A Chamber of Agriculture has also been since established, but has met with no success. The fact of the matter is, that people here do not understand the aim of such institutions, and the Commercial Chamber is looked upon merely as a new species of personal tax. An English Insurance Company proposes to establish a sub-agency here, but, for similar reasons, no great business is anticipated. Trade is on the whole, nearly stationary, but shows some slight signs of improvement and progress; it is, nevertheless, stated to be 50 per cent. less than it was 20 years ago. The propinquity of Russia has led to a considerable

1. Erzurum Ticaret Odası'nın 1885'te Açıldığına Dair İngiliz Konsolos Raporu³⁰2. Erzurum Ticaret Odası'nın İlk Yöneticileri³¹

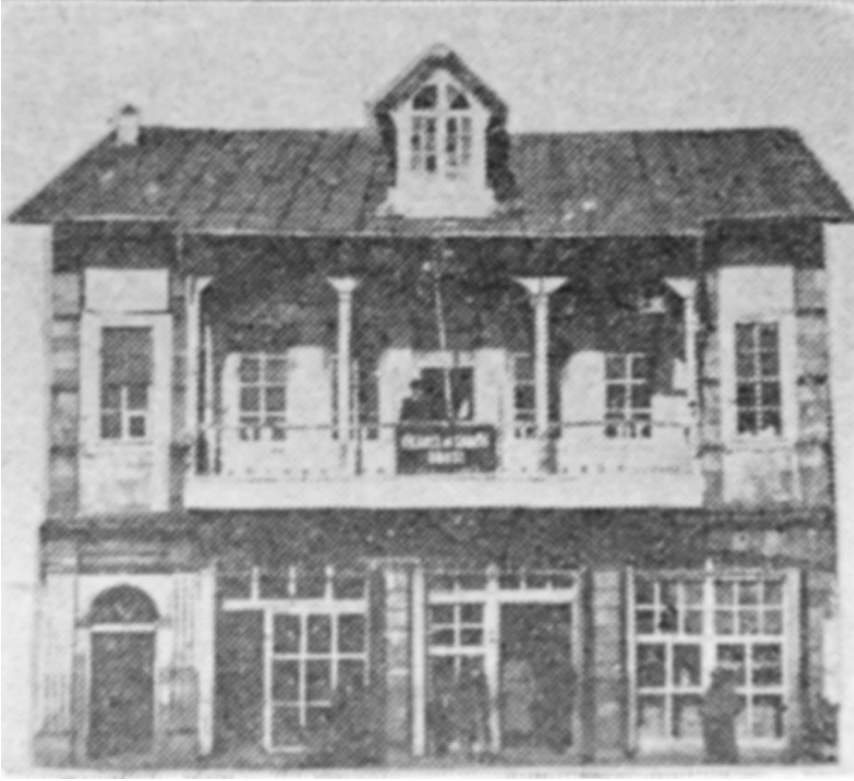
³⁰ Report for the Year 1886 on the Trade of the Vilayet of Erzeroum, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance Serisi, London, 1887, s.4.

3. Erzurum Ticaret Odası'nın Üçüncü Kez 1920'de Açıldığına Dair Süreyya Raif'in Yazısı³²

³¹ *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1303, s.234.

³² Süreyya Raif, "Eski ve Yeni Teşkilat: Erzurum'da Eski Esnaf Teşkilatı, Yeni Teşkilat, Ticaret Odası ile Arasındaki Münasebat", *Meslek*, Sayı: 38, 1 Eylül 1925, s.18.

4. Ticaret Odası'nın İlk Binası (Tebrizkapı)

5. Ticaret Odası'nın İkinci Binası (Cumhuriyet Caddesi)

6. Osmanlı Bankası (Sonradan Ticaret Odası) (Alemdarzadelere Ait Bina)

7. Erzurum Ticaret Odası Yöneticileri (1928)